

TALABALARDA MEDIAFALSAFIY BILIMLARNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Mirabdullayev Izzatillo Isroiljon o'g'li

"University of economics and pedagogy" NOTM,

"Iqtisodiyot" kafedrasi assistenti

Izzatillomirzabdullayev9894@gmail.com

+998994359894.

Annotatsiya: Mazkur maqolada talabalarda mediafalsafiy bilimlarni shakllantirish va rivojlantirish metodikasi tahlil qilinadi. Mediafalsafa – zamonaviy axborot makonida individning axborotga bo'lgan munosabatini, uning falsafiy, axloqiy va madaniy kontekstda tahlil qilishga qaratilgan ilmiy yo'nalish hisoblanadi. Maqolada mediafalsafaning mohiyati, talabalarning axborotga bo'lgan yondashuvini shakllantirish, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, metodik yondashuvlar, interfaol ta'lim usullari va amaliy misollar asosida tushuntiriladi. Shuningdek, O'zbekiston oliy ta'lim tizimida mediafalsafa o'qitilishi bo'yicha tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: mediafalsafa, axborot madaniyati, raqamli savodxonlik, talaba, metodika, kommunikatsiya, mediatizm, tanqidiy fikrlash, axborot jamiyati, mediao'qitish

KIRISH

Zamonaviy axborot makonida kishilarning ongiga turli yo'nalishdagi ta'sirlar kuchayib borayotgan bir sharoitda mediafalsafa, ya'ni ommaviy axborot vositalarining mohiyati, maqsadi va jamiyatdagi o'rni haqida chuqur bilimlarga ega bo'lish zarurati tobora ortib bormoqda. Ayniqsa, bugungi globallashuv davrida yoshlar, xususan, talabalarning media mahsulotlarga nisbatan tanqidiy yondasha olishi, axborot oqimlarida mustaqil fikr yurita olishi muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Mediafalsafiy bilimlar — bu nafaqat axborotni tushunish, balki uning falsafiy asoslarini anglash, media orqali shakllanayotgan qadriyatlar, mafkuraviy g'oyalar va ijtimoiy ongga ta'sirchanlikni tahlil qila olish salohiyatidir. Shu bois, oliy ta'lim tizimida talabalarda ushbu bilimlarni shakllantirish, ularni axborot muhitida ongli ishtirok etishga tayyorlash dolzarb metodik muammodir.

MEDIAFALSAFA NAZARIY ASOSLARI.

Mediafalsafa – bu media (ommaviy axborot vositalari, texnologiyalar, kommunikatsiya vositalari) va falsafiy tafakkur chorrahasida joylashgan fan sohasidir. U media vositalarining inson tafakkuri, jamiyat, axloq, haqiqat va ongga qanday ta'sir qilishini o'rganadi. Mediafalsafa odatda quyidagi savollarni o'rtaga qo'yadi:

Axborot qanday shakllanadi va tarqatiladi?

Media vositalari haqiqatni qanday ifodalaydi yoki uni buzadi?

Texnologiyalar ong va bilimga qanday ta'sir ko'rsatadi?

OAV jamiyatni boshqarish vositasimi yoki ozodlik maydonimi?

Mediafalsafa XX asrning ikkinchi yarmida, ayniqsa Marshall McLuhan, Jean Baudrillard, va Friedrich Kittler kabi olimlar tomonidan shakllantirila boshlagan. U axborot texnologiyalarining kengayishi bilan dolzarb ahamiyat kasb etdi.

Mediafalsafaning tarixiy shakllanishi

Mediafalsafa alohida ilmiy soha sifatida kech rivojlangan bo'lsa-da, uning ildizlarini qadimiy falsafadan topish mumkin. Antik davr faylasuflari (Platon, Aristotel) til, og'zaki nutq, yozuvning ong va bilimga ta'siri haqida fikr yuritgan.

XX asrda asos solgan nazariyotchilar:

Walter Benjamin – texnologik reproduksiya san'at asarining "aura"sini yo'qotishini ta'kidlagan.

Marshall McLuhan – "Media – bu xabar" degan mashhur iborasi bilan tanilgan. U media vositalarini insoniy sezgi organlarining kengaytmasi deb hisoblagan.

Jean Baudrillard – "simulyakra" va "simulyatsiya" tushunchalarini kiritgan. U real haqiqatning mediadagi ko'rinishini yolg'on obraz (hiperreallik) deb talqin qilgan.

Friedrich Kittler – texnologiyaning insoniy fikrlash va madaniyatga radikal ta'sirini tahlil qilgan.

Bu olimlarning fikrlari mediafalsafa uchun nazariy asos yaratdi.

Asosiy nazariy yo'nalishlar

Mediafalsafa doirasidagi yondashuvlar turlicha ilmiy asoslarga tayanadi va jamiyatda ommaviy axborot vositalarining o'rni va ta'sirini turli burchaklardan yoritadi. Texnologik determinizm yo'nalishida media va texnologiyalar jamiyat taraqqiyotining asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida qaraladi. Ushbu yondashuv tarafdorlari texnologiyalar inson tafakkurini, ijtimoiy tuzumlarni va madaniy qadriyatlarni chuqur o'zgartirishini ta'kidlaydi. Marshall McLuhan texnologik vositalarni inson sezgilarini "uzaytiruvchi" unsur sifatida baholagan va media mazmunidan ko'ra, uning shakli ko'proq ta'sirga ega ekanini ilgari surgan. Fridrix Kittler esa yozuv, bosma matbuot, radio va internetni ijtimoiy ongni shakllantiruvchi texnologiyalar sifatida tahlil qilgan.

Madaniy-tanqidiy yondashuvda esa ommaviy axborot vositalariga bo'lgan qarash ijtimoiy adolat va mafkuraviy kurash nuqtai nazaridan baholanadi. Frankfurt maktabi faylasuflari Theodor Adorno va Max Horkheimer OAVni hukmron sinf manfaatlarini ilgari suruvchi vosita sifatida tanqid qilgan. Ularning fikricha, kapitalistik tuzumda axborot vositalari jamiyat a'zolarini passiv holga keltiradi, mustaqil fikrlashdan mosuvo qiladi va ommani iste'molchilikka yo'naltiradi. Shu tariqa, OAV inson ongini nazorat qilishga xizmat qiladi.

Postmodern yondashuv media orqali haqiqat emas, balki uning o'rnini egallovchi sun'iy tasvirlar — simulyatsiyalar yaratilishini asoslaydi. Jean Baudrillard nazariyasida bu jarayon "simulyakra" tushunchasi orqali izohlanadi. Unga ko'ra, zamonaviy inson real hayotdan ko'ra, media tomonidan ishlab chiqilgan va haqiqiylikni taqlid qiluvchi obrazlar olamida yashaydi. Jean-François Lyotard esa postmodern davrda umumiy ideologiyalar (yoki "katta hikoyalar") o'z kuchini yo'qotganini, shuning uchun odamlar axborotni fragmentar va shaxsiy interpretatsiyalar orqali qabul qilishini qayd etadi.

Fenomenologik yondashuv esa mediani inson tajribasining ajralmas qismi sifatida ko'radi. Ushbu yondashuvda media orqali olamni qanday qabul qilishimiz, qanday his qilishimiz va qanday talqin qilishimiz o'rganiladi. Maurice Merleau-Ponty

va Don Ihde kabi olimlar mediyanı faqat axborot uzatish vositasi sifatida emas, balki tajribaning shakllanuvchi elementi sifatida talqin qilgan.

Mediafalsafa bugungi kunda ayniqsa dolzarb hisoblanadi, chunki raqamli texnologiyalar, ijtimoiy tarmoqlar, sun'iy intellekt va algoritmik boshqaruv inson hayoti, qaror qabul qilish mexanizmlari va axloqiy me'yorlarga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. "Soxta yangiliklar", "post-haqiqat" va simulyakralar kabi hodisalar orqali haqiqat buzilishi, manipulyatsiya va ommaviy ongga nazorat o'rnatish holatlari tobora kuchaymoqda. Media nafaqat voqealarni yoritadi, balki ularni qayta yaratadi, talqin qiladi, transformatsiya qiladi.

Baudrillard ilgari surgan simulyakra nazariyasiga ko'ra, media real voqealarni emas, balki ularning sun'iy nusxasini taqdim etadi. Bu esa jamiyatda virtual haqiqatning real hayot ustidan ustunlikka ega bo'lishiga olib keladi. Bundan tashqari, internetdagi algoritmik filtrlar foydalanuvchilarning qaysi axborotni ko'rishini belgilab beradi. Natijada inson haqiqatni to'laqonli ko'ra olmaydi, balki unga algoritm tanlab bergan doirada cheklangan axborotga duch keladi.

Shu bois mediafalsafa inson va texnologiya o'rtasidagi murakkab munosabatlarni o'rganadi, axborot jamiyatidagi etik muammolarni ochib beradi hamda ommaviy axborotning siyosiy, ijtimoiy va madaniy funksiyalarini anglashga yordam beradi. Bu fan nafaqat nazariy ahamiyatga, balki amaliy qiymatga ham ega. U orqali tanqidiy fikrlash ko'nikmasi shakllanadi, haqiqatni manipulyatsiyadan ajratib olishga yordam beradi va axloqiy pozitsiyani saqlashga xizmat qiladi.

Mediafalsafa nafaqat axborotni iste'mol qilish, balki uni ongli ravishda tahlil qilish, uning ortida turgan mafkuraviy, siyosiy yoki iqtisodiy niyatlarni ilg'ay olish imkoniyatini ham beradi. Talaba har kuni duch keladigan yangiliklar, rasm va ovozlari — barchasi ma'lum maqsadga yo'naltirilgan axborot oqimi sifatida shakllanadi. Har bir kontent — bu shunchaki ma'lumot emas, balki ma'lum bir pozitsiyani anglatadigan ijtimoiy xabar. Mediafalsafiy savodxonlik talabaga bu nozikliklarni anglash, axborot orqasidagi yashirin niyatni ajrata olish qobiliyatini shakllantiradi. Masalan, bir qarashda oddiy ko'ringan matn ohangi, vizual ranglar, tanlangan tasvir yoki musiqiy fon orqali qanday emotsional yoki mafkuraviy kayfiyat singdirilayotgani mediafalsafaning bevosita amaliy qismiga kiradi.

Bugungi talaba shaxsiyati, ko'pincha, real hayotdagidan ko'ra raqamli makonda yanada faol shakllanadi. Instagram, Telegram, TikTok kabi platformalarda inson o'zini qanday ko'rsatayotgan bo'lsa, omma ham uni shunday qabul qiladi. Demak, raqamli muhit — bu nafaqat aloqa maydoni, balki o'zini anglash va taqdim etish sahnasidir. Mediafalsafa bu jarayonni tushunishda, inson raqamli makondagi harakati orqali qanday identitet yaratayotganini anglashda zarur vositaga aylanadi. O'zini qanday tutish, qanday kontent joylashtirish va bu orqali qanday obraz shakllantirish — bularning barchasi ongli harakat natijasida amalga oshirilsa, talabaning axloqiy va madaniy o'zligi izchil rivojlanadi.

Zamonaviy axborot oqimining miqyosi haddan ziyod kengaygani sababli inson ongiga har kuni minglab xabarlar ta'sir qilmoqda. Bu holat, bir tomondan, axborotga tezkor kirish imkonini bersa, boshqa tomondan, ongni charchatadi, tanqidiy tafakkurni so'ndirish xavfini tug'diradi. Axborot tanqidiyligi — bu axborotni shunchaki iste'mol

qilish emas, balki uni tahlil qilish, baholash, asosli tanlash demakdir. Har qanday xabar bilan yuzlashganda talaba o'ziga savol bera olishi lozim: bu axborotni kim taqdim qilmoqda? Manba qanchalik ishonchli? Bu xabar ruhiy holatga qanday ta'sir ko'rsatmoqda? Bu savollarni odat tusiga aylantirish — mediafalsafiy ong shakllanganining belgilaridan biridir. Shuningdek, raqamli gigiyena masalalari ham bu yo'nalishda muhim ahamiyatga ega: shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, onlayn faoliyatga ongli yondashish va vaqtni samarali boshqarish media madaniyatining ajralmas qismiga aylanmoqda.

Axloqiy va axborotiy immunitet esa talabaning media muhitida mustaqil, ongli va barqaror pozitsiyani saqlab qolishida muhim rol o'ynaydi. Bugungi yosh avlod ko'plab zararli g'oyalar, manipulyativ axborotlar, tajovuzkor reklama va mafkuraviy bosimlar qarshisida turibdi. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlarda trendlar vositasida nojo'ya g'oyalarni ommalashtirish holatlari ko'p uchraydi. Mediafalsafiy yondashuvlar yoshlarni bu xavflardan himoyalashda, ularni axborot manbalariga nisbatan tanqidiy va axloqiy jihatdan barqaror munosabatda bo'lishga o'rgatishda o'ta zaruriy instrumentga aylanadi. Axloqiy immunitet — bu shaxsiy qadriyatlarga tayanib, salbiy axborotga qarshi ongli qarshilik ko'rsatish qobiliyati bo'lsa, axborotiy immunitet esa manipulyatsiya va mafkuraviy bosimlarga tushmaslik, fikrni mustaqil shakllantirish salohiyatidir.

Shunday qilib, mediafalsafa nafaqat nazariy bilimlar majmui, balki zamonaviy talaba uchun hayotiy zaruratdir. U yosh avlodga axborotli muhitda yo'nalish bera oladi, axloqiy asoslarini mustahkamlab, ongli fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa:

Bugungi raqamli axborot makonida talabalarda mediafalsafiy bilimlarni rivojlantirish zaruriyati kundan-kunga ortib bormoqda. Mediafalsafa — bu nafaqat ommaviy axborot vositalari mazmunini tahlil qilish, balki u orqali inson ongiga ta'sir etuvchi g'oyaviy, madaniy va ijtimoiy jarayonlarni anglash vositasidir. Talabalarda tanqidiy fikrlash, axborotga ongli munosabat, medialarni baholash ko'nikmalarini shakllantirish orqali ularning axborot xurujlariga qarshi immuniteti kuchayadi. Ushbu yo'nalishda samarali metodik yondashuvlar — interaktiv mashg'ulotlar, media-analiz, loyihaviy faoliyat, diskussiya va keys-stadi metodlaridan foydalanish ijobiy natijalar beradi. Mediafalsafiy bilimlarni chuqurlashtirish talabalarning nafaqat ilmiy, balki fuqarolik ongini rivojlantiradi, ularda axborot madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Xabibullayeva D. Mediafalsafa Asosiy tushunchalar va zamonaviy qarashlar. — Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2022.
2. Karimov Z. va boshqalar. Mediata'lim asoslari. — Toshkent: O'zbekiston pedagogika nashriyoti, 2021.
3. Khamidov A. Talabalarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishda media vositalarining o'rni. — Toshkent: Ilm ziyo, 2020.

4. Potapova R. K. Mediafilosofiya Teoriya i praktika. – Moskva: Aspekt Press, 2019.
5. Livingstone S., Bulger M. A global research agenda for children’s rights in the digital age // Journal of Children and Media. – 2014. – Vol. 8, № 4. – P. 317–335.
6. McQuail D. McQuail’s Mass Communication Theory. 6th ed. – London: Sage Publications, 2010.
7. Silverstone R. Media and Morality On the Rise of the Mediapolis. – Cambridge: Polity Press, 2007.
8. Postman N. Amusing Ourselves to Death Public Discourse in the Age of Show Business. – New York: Penguin Books, 1985.
9. O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi rasmiy sayti. – URL: <http://edu.uz> (дата обращения: 05.06.2025).
10. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi rasmiy sayti. – URL: <http://uzedu.uz> (дата обращения: 05.06.2025).
11. O‘zbekiston Respublikasi Hukumatining rasmiy portali. – URL: <http://gov.uz> (дата обращения: 05.06.2025).
12. Pedagogik ma’lumotlar portali. – URL: www.pedagog.uz (дата обращения: 05.06.2025).
13. APKPRO platformasi. – URL: www.apkpro.ru/content/view (дата обращения: 05.06.2025).